حزب دموکرات کوردستان ئێران پەخشی کەی

www.kurdistanmedia.com

شوماره ١٠ | یەکشەممە ، ٥ وەڵنگەڕێزان ١٤٠٥_ ٢٧ سێپتامبر ٢٠٢٦

وەدەس هاوردنێ ماف نەتەوەیی گەل کورد لە چوارچوی ئێرانیگ دموکراتیک و فدراڵ

هاودەنگیمان ڕەمز سەرکەفتنمانە

سپاسنامەی هاوپەیمانی هێزەیل سیاسی کوردستان ئیران ئەڕای سەرکەفتن مانگرتن ٢٥ واهیڵان

خەڵق سەربەرز کوردستان!

لە چوارمین ساڵرووژ شەهید بیێن ژینا ئەمینی و بەرز مەنن یاد شەهیدەیل و دەسکەفتەیل جمشت "ژینا-ژن، ژیان، ئازادی" ئعتساب ٢٥ شەهریوەر، جوور جواویگ یەیلایکەر و بڕیاریگ سەرکەفتێ وەڕەو چی.

ئی مانگرتن گشتیە وەختیگ وەڕەوچی ک ڕێژیم جومهوری ئسلامی ئیران گشت تەوانایەێل سەربازی و ئەمنیەتی ئەڕای میلیتاریزە کردن شارەیل کوردستان و درەستکرن فشار و هەڕەشەی جوراوجور وەکار هاورد. وەلی ئرادەی وەهاز خەڵق کوردستان و کردەوەی مەسئولانەی دوکاندار و بازارێەیل، دەسەڵات دوچار شکست کرد.

جی درێد بویشیمن پشتیوانی کردن لەی بانگەوازە لە لایەن دەیان حزب و لایەن سیاسی، سازمانەیل ژنان و کۆمەڵگای مەدەنی لە کوردستان و ئیران و هەرئیجورە پەیوەست بیێن بەشیگ لە زندانیەێل سیاسی لە ڕێ مانگرتن لە خواردن، بوودە هەرکەتیگ وەنرخ لە هەر شوون و فورسەتیگ ئەڕای کار هاوبەش وهاوپەیوەندی لە تەقەلا دژ وە جومهوری ئسلامی.

سەرکەفتن ئی هەرکەت مەدەنیە نشانەی مەسئولیەت ئجتماعی، هوشیاری سیاسی، یەکەوگرتن نەسەوەیی و ڕەدکردن سیاسەتەیل سەرکوت،تەبعیز و ئعدامە لە لایەن خەڵق کوردستان، هەرلەیوا ئی ڕاسیە نیشان دەی ک هێزەیل سیاسی و جامعەی کوردستان بەشیگن ک لەیەک جیا نین و ئی پەیوەندی قویلە سەرمایەی گەورەی سیاسی و ئجتماعیە ئەڕای دریژەدان وە موبارزە و قەیەم هەڵگردن ئەڕای بانان.

هاوپەیمانی هێزەیل سیاسی کوردستان ئیران،جیا لە قەیرزانی لە پاوەگەزدان ملەت کورد و دەسخوەشی ئەڕای هاودەنگی مەردوم لە وەڕەوبردن مانگرتن ٢٥ واهیڵان، قەیرزانی خوەی پێشکەش وە کەسایەتیەێل سیاسی، ئاکادمیک و وە تایبەت لایەنەیل سیاسی بەلووچ، تورک، فارس، تورکەمەن و عەرەب کەی ک وە پەیام و ڤیدیو پالپشتی و هاودەنگی خوەیان وەگەردێ بانگەواز ئعتساب نیشان دان. ئی هاوکاری و پشتگیری بەرفراوانە نشانەی پایگا و پیشڕەو بوین کوردستانە لە سەراسەر ئیران.

هێزەیل سیاسی کوردستان دوارەی کەنەو ک بەردەوام پابەند مینن وە نەمایەندگی کردن و ڕەسانن دەنگ داخوازیەێل ڕەوا و مەشروع کۆمەڵگا و ئی یەکگردن و هاوبرشیە وە زامن سەرکەفتن زانن.

هاوپەیمانی هێزەێل سیاسی کوردستان ئیران

٢٥ واهیڵان ٢٧٢٦

دی قسەیگ ئەڕای وەتن نەیرن

پزشکیان، ڕەئیس جمهور ڕێژیم جومهوری ئسلامی ئیران لە هەشتادویەکمین دانیشتن جەم گشتی سازمان ملەل موتەهد، قسەیلیگ ک کرد تەنیا نیەود جوور وتاریگ دیپلوماتیک تماشای بکەیمن.

وەختیگ ک ڕێژیم لە قەیرانەیل دیپلوماسی،شەڕ، ماف مرۆڤ، ئەمنیەت مەنتەقەیی و مەشروعیەت سیاسی و ... گیر کردێە، پزشکیان باس لەوە کەی ک تەسلیم نیەون!

پرس بنەوایی ئەڕای تێران تەنیا ڕەسانن پەیام نەیو، بەڵکە قەیران ڕەوایەتە، لەی دانیشتنەیلە هەر دەوڵەتیگ هەوڵ دەی وە باسکردن ڕاسیەگان، باس کردن لە بەڵگەیل حقوقی وە ڕەفتار و کردار خوەی وە مەشروع نیشان بیەی و وەرایوەرێ خوەی وە بایس و بانی قەیران ناو بووەی، وەلی ئەڕای تێران، ڕەوایەت ڕەسمی و ڕاسیەیل بەڵگەمەند بیەسە قەیرانیگ دیپلوماتیک.

نەمایەندەیل ڕێژیم لە دەرەوەی وڵات و تروریست دیپلوماتەیل ڕێژیم، باس لە هەرچیگ کەن و دەس خەنە بان هەر خاڵیگ تاوانبار سەرەکی خوەیانن و سیمای ڕاسکانی ئی ڕێژمە فرەتر لە جاران ئەڕای کۆمەڵگای جەهانی کەفتیەسەو دەر، یەکیگ لە نموونە وەرچەوەگان، لە بارەی ماف مرۆڤ(حقوق بشر)ە، هەیئەتیگ لە سازمان ملەل ک لە ڕاسای دەرخستن ڕاسیەگان کار کەن، لە ڕاپورت خوەیان ئەڕای ئی دانیشتنە باس لەوە کردنە ک سەرکوت ئعترازەگان لە لایەن ڕێژیم، جوور جنایەت وە دژ بەشر تماشا بکریەی.

لە لای ترەک پزشکیان لەبارەی جەنگ باس لەوە کەد ک وە خوەیان دفاع کردنە و کەن! شورای ئەمنیەت لە قەتنامەی ٢٨١٧ لە ١١ مارس ٢٠٢٦، پەلامار و هەڵامات ڕێژیم جومهوری ئسلامی وە دژ وڵاتەیل ناوچەگە موحکوم کرد. ئی سەنەد جیا لە جیاوازی سیاسیەگان، نیشان دەی ڕەفتار نزامی ئیران لە ئاست بەرز سازمان ملەل جوور بابەتیگ ڕەسمی و بەڵگەمەند نووڕنە پئاست بەرز سازمان ملەل جوور بابەتیگ ڕەسمی و بەڵگەمەند نووڕنە پێ.

یە لە حاڵیگە ک باس لە وڵاتەیل ناوچە کریەید، ڕەفتار و کردار نزامی ڕێژیم لە کوردستان و گشت ئێران باس وەلێ نیەکریەید، وەلی ئەڕای گشت کوردیگ و مەردوم ئیران دیار و ڕووشنە ک ڕێژیم وە سەدان جار پایگای حزبە سیاسیەگان کوردستان کردە هەدەف مووشەک و درۆن و دەیان پێشمەرگە و ڕۆڵەیل موبارز کورد لە جەنگە گیانیان وەدەس دانە و لە دریژەی تاریخ دامەرزیان دەوڵەت مەرکەزی لە ئیران و موبارزات کورد ئەرای یازادی و هەق خوەی، وە هزاران ڕۆڵەی کورد گیانیان فەدا کردنە ک وەداخەو لە ناوچەگە و کۆمەڵگای جەهانی هێمانیش وە پەی نیاز و ڕاسیەگان باس لە جنایات ڕێژیم لە کوردستان نیەکریەید.

پزشکیان لە دریژەی باسەگەی هەم باس لە پاوەگەزدان و هەم موزاکرە کەی وە شێوازیگ ک توای ئنسجام سیاسی وە ناو ساختار ڕێژیم نیشان بیەی و لە لای تریش گشت کانالەیل دیپلوماتیک لەدەس نیەن، خوەی جوور ئرادەی گشتی کۆمەڵگای ئیران بناسێد و ئی پەیامە بیەی ک هەرچیگ ئەو ئویشێد، داخوازی گشت مەردوم ئیرانە!

لە باس ئنسجام لە ناو ساختار ڕێژیم وە ڕووشنی دیارە ک ئی ڕێژیمە لە ناو خوەی هەڵتەکیاس و چەندین جەریان لەناو ڕێژیم ڕێ خوەیان دیاری کردنە و کەمترین یەکەوگرتن و هەماهەنگی لە تاریخ ڕیژیم لەی ڕووژەیلە دوینیمن و وە تایبەت سپای تروریستی پاسداران جوور بەشیگ توندرەو دەن لە دیوڵ ئەڕای جەنگ و باس لەوە کەن ک پزشکیان لە ئامریکا بایدەو بایەد موحاکمە بکریەی چونکە بی ئجازە چییە وەگەرد هەیئەت ئامریکایی نیشتیە و قسە کردێە.

لە بەش ترەکیش ک خوەی توای جوور نەمایەندەی ئرادەی گشتی موردوم ئیران نیشان بییەی، خاس زانیمن ک ڕێژیم وە مانای ڕاسکانی هیچ مەشروعیەتیگ لە ناو ملەتەیل ناو جوغرافیای ئیران نەیرێد.

پەس تونیم بویشیمن ک جومهوری ئسلامی هاناو گیچەڵیگ ک جیا لە موشروعیەت ئعتماد کۆمەڵاگی جەهانی وەدەس داس و لەی ٤٧ ساڵە ک وە ناڕەوا حوکمرانی کەن، تا ئێرنگە ئەوقەرە ماهیەت ڕێژیم ئەڕای وڵاتەیل دونیا نەکەفتێسە دەیشت.

قسەیلێ پزشکیان نەک نیەتوینێد ڕێژیم نجات بیەی بەڵکە نیشان دەی ک جومهوری ئسلامی لە قەیران ئەمنیەت، مەشروعیەت و ڕەوایەت گرفتار بیە و تریبون سازمان ملەل ڕێچارەیگ ئەڕای ئی ڕێژیمە نەیرێد.

کوردەل ڤە ڕووژهەڵات نامڕاس پڕ ئاشوو

ئەمرووڵە ✍

توێژینەوەل سیاسی هێمنیەتی ڕووژهەڵات نامڕاس ، ژمارە ١٣٠، بەش یەکم

پوختە: ئی توێژینەوە ها شوون ئیسفاگرتن ئەژ نەخش کوردەل ڤە نام ڕووژهەڵات نامڕاسێ خەریکێ گوەڕپاین. ڤە هاڵێ ک ئێ سەدەی بیستم؛ کوردەل ڤە گشتی جوور کەمینەی گیچەڵ دورسکەر و قوروانی کریا نیشان دریاوین؛ ڤەگەرد دەس ئەرن کردن سەدەی بیست و یەکەم؛ ئەوانە نەخش جمشتێ نەتەوەیێ ڤەگەرد بەرنامە سیاسی و ڕەوایەت تایبەت وژیان گرتنە پا. ڤەی باوەتە ؛کوردەل وژ ئاگاداری دەوڵەت-ملەتەڵێ ک ڤە نامێ نیشتەجان مەکیشنە چاڵش: دەوڵەت-ملەتەڵێ تورکیە، ئێران، سوریە و عێراق.
زیاتر، ئەوانە نەخش گرانێ ڤە شەڕێ دەوڵەت ئێسلامی (داعش) دێرن؛ ک هەڕەشە مەکێە سەر کول ڕووژهەڵات نامڕاس و دونیای زیاتر ئەژ ئەڤ.
گەرچێ جمشتەل کورد ڤە هەر چوار بەش کوردستان داواکار ماف دیاری کردن چارەنوس وژیانن؛ ئەمان ڤە شرۆڤەی سیاسی ئی حەقە و شێڤەی ڤە دەست هاوردنێ؛ ڤەگەرد یەکا جیاوازیەڵێ دێرن. تەنانەت کوردستان عێراق ئیسکە ڤەرێ سەروژبوونە مەچوو؛ کوردستان سوریە هەسە نامجا سەرهەڵدانەل چەندگانە، کوردستان تورکیە ڤەگەرد دەورە تاریکانێ ئەژ سەرکوت بێ ڤێنە ڕۆڤەڕۆە و کوردستان ئێران ها منەی دەستکەت سیاسیێ.
ئی پەیجوریە ململانی و هامکاری ڤە نامجا چوار پارچە کوردستان بەرەسیە مەکێ و هەروەها پویایی پەیوەندەل ئەوانە ڤەگەرد ڤڵاتەل مەنتەقە و کوومەڵگەی نێودەوڵەتی. ئیسکە پرسیار کەڵینگ یەسە ک ڤە تەرز گشتی ڤە بوونەی بارودووخ نادیار مەنتەقە ؛ ئایا کوردەل مەتونن نەخشە ڕووژهەڵات نامڕاس جووری نوو سازیا بکەن ک شیرین خاوەلێان ئەڕا ی دەوڵەت یا سەرڤەخویی بایە ڕووژا یا نە؟

پێشەکی: ڤە بەش ڤڤینێ ئەژ سەدەی بیستم؛ سیستم سیاسی ڕووژهەڵات نامڕاس ڤە ژێر کاریگەری مانای دەوڵەت-ملەت بی. ڤەنام ئی سیستمە؛ جا کەمێ ئەڕا دەستەل ئێتنیکی ڤجود داشت ک ڤە شوون پاراستێ شوناس جیاواز وژیان ڤە بەرامبەر دەوڵەت بان دەستا بین. ئی کێشە تەنانەت ئەڕا کوردەل دیاریە ک خاکێان ها نامڕاس چوار ڤڵات تورکیە، ئێران، سوریە و عێراق.
کوردەل ڤە تەرز گشتی جوور کەمایەتیێ(اقلیت) موزاحم ڤە ژمارە ماتن ک مەتونستێ سەقام ڕووژهەڵات نامڕاس بایژێنە مەترسی. سەرڕا؛ ئەگەر کەسێ لاهنایێ(اصطلاح) " کەمایەتی" ئەڕا کوومەل زەبون و پەڕاوێز کەتێ ڤەکار بەورێ؛ دی ئی لاهنا ڤەکار نمای. سەدەی بیست و یەکەم ڤە لای بەزێ کەس سەدەی کوردەل نامگیرە ماو. زیاتر ڤە یەیشە، نە کوردەل و نە ڤڵاتەڵێ ک جەماوەر کورد ئێ نامێان نیشتەجێ هەن؛ ڤە لاهنایێ " کەمایەتی" ئەڕا ن ئاماژە کردن ڤە کورد کەلک نمەگرن.
دەوڵەتەل ڤە بوونە یەکێ هانە شوون یەکدەست و یەکپارچە کردن(ئاسێمیلەکردن)کوردەل ڤە نامجا دەوڵەت بان دەست و ملی وژیان؛ ئەژ ڤەکاربردن ئی لاهنا دوریە مەکەن.
نموونەی ئەژ هانە شێڤەی؛ قسەل ڕێبەر ئێران؛ ئایەتوڵا خومەینی ڤە نوامبر ساڵ ١٩٧٩ بی ک ڤت:
«جار ڤەختێ ئەژ لاهنایێ "کەمایەتی" ئەڕا ن ئاماژەکردن ڤە مەردمانێ جوور کورد؛ لور؛ تورک؛ فارس؛ بەلوچ و...کەلکە مەگیرێ. ئی کەسەلە نەبایست کەمایەتی نام بگرن؛ چوون ئی لاهنا باوەرێ یەسە ک ڤە ئی نامە جیاوازیێ هەسە نامجا بەرادەران. ڤە ئێسلام؛ هوچ جیاوازیێ نیە...گاس هانە کێشەلێ ڤە دەست کەسەلێ ساز بیە ک نمەێتن ڤڵاتەل مسەڵمان یەکا بگرن».
کوردەل باوەڕپان هەس ک ٣٥ مێلیون جەماوەر نمەتونن جوور کەمایەتی شناسە بوون. ساڵ ١٩٢٣؛ ڤە کۆنفرانس لوزان هەنێ ڤە سەر چارە نوس کوردەل باس کریا؛ کوردەل دژ ڤە دووخ کەمایەتی؛ تاوتوویان کرد: داواکاری ئیمە ئەژ کۆنفرانس لۆزان پشتگیری کردنمان جوور جەماوەر کەمایەتی نیە؛ بەڵکو بەرگیری ئەژ ماف ژیان خەڵک کەڵینگ و سەرڤەخوێ ڤەگەرد ڤڵات وژەسێ».
ڤەگەرد سەرەتای سەدەی بیست و یەکەم؛ کوردەل ڤە بەشەل جیاواز کوردستان ڤەگەرد دیاری کردن وژ جوور جەماوەرێ ملی ڤەگەرد ماف ڕەوای دیاری کردن چارەنوس؛ هامکات ڤەگەرد پێشەنگ بین؛ ئێ دوارەسازی نەخشەی ژێوستراتیژیک مەنتەقە، دووخ و ژیان وژ ڤە تەرز چەمگیرێ گوەڕانون.

کوردستان کەڵینگ: چەمگەیێ پیەنادارتر

توێژینەوەل ئاکادمیک ڤە باوەت کورد هەمیشە هەوڵ داسێ تا هەر کام ئەژ کوومەڵگال کوردی ڤە شێڤەی پارچەێ جیا بەرەسی کەێتێ. ئەمان؛ خوەنینێ گشت جموجۆلەل هامبەش کوردستان و چوار دەوڵەت حاکم ڤەی ناوچەیشە هەڤەجێە. ئی ڕوانگە پیەنادارە ڕێگا ڤە چەمدارەل و شیکارەلە مەێ ئەڕا دەس نیشانکردن هامبەشی و جیاوازی ڤە نامجا سیستمەل سیاسیێ ک ڤە هەر یەک ئەژ ئی دەوڵەتەلە پەڕە دریاسە بنان.
کورد نەتەوەی کونە ڤە ڕووژهەڵات نامڕاس هەر ڤە دێرا ڤجود داشتێە. وژیان ڤە پاشمەنەی مادە مەزانن و ڤە بوونە یە ئەژ ساڵنامەێ کەلکە مەگرن ک ڤەگەرد رووداو فەتح نەینەوا ڤە ساڵ ٦١٢ پێش ئەژ زایین دەست ڤەرن مەکەرێ. ڤەی باوەتە ساڵنامەکەیان شەش سەدە ڤە ساڵنامەی زاینی کونەترە و زیاتر ئەژ هەزار ساڵ ڤە ساڵنامەی ئێسڵامی.
بەرچەپ ساڵنامەی ئێسڵامی، ساڵنامەی کوردی ئەژ مانگ مارسەڤە دەست ڤەرن مەکەرێ کە پیرووزترین جەژنیان؛ نەوڕووژ، ها نام ئی مانگە. کورد ڤە مێژووی دور و درێژ وژ نەتونستێە دەوڵەت سەرڤەخو دامارزێنێ. ئەمان ڤە سەردەم عوسمانیا تونستانە میرنشینیەل خودسەرێان داشتو. ئی میرنشینەلە نزیکای سێ تا چوار سەدە بەردەوام بین تا عوسمانیەل ڤە نامڕاس سەدەی نوزدەهەما دانانە لا.
کوردەلێ ک ڤە هامزەمان ڤە ئێمپراتۆری فارسا مەژیان، ئمتیاز دورستکردنی میرنشینان نیاشتێە؛ کە مەتونێ پێگەی سیاسی نزمتریان ڤە سەردەم مۆدێرنا ڤە بەراورد ڤەگەرد کوومەڵگال تر ڕووشن بکەێ. دوماجای ڕمیان دەوڵەت عوسمانی ڤە کوتایی جەنگ جەهانی یەکەم و دورستبین ڕووژهەڵات نامڕاس نوو، کورد وژ دابەشکریا ڤە نامجا چوار دەوڵەت: تورکیە، ئێران، عێراق و سوریە. ڤە هاڵێ خاکەل کوردستان ڤە ڕۆ جوغرافیایی ڤە شان یەکتریا بین، ڤە ڕۆی سیاسیا پەیوەندیان ئەژ یەک بڕیا . ڤە نەرمە نەرم هەر یەک ڤە بەشەل کوردستان کەسایەتی تایبەتێ پەیدا کردن ک جامەکێ بی ئەژ دەوڵەتەلێ ک ڤە نامانە مەژیان.
ڤە دومای هەوڵدان ئەڕا ی دامەزراندنی مۆدێلێ دەوڵەت نەتەوەیی، حکومەت ناوەندیەل ڤە هەر چوار ناوچەی کوردستان پەنایان برد ڤە جێبەجێ کردن پراکتیکی هامشێڤە ڤە پێوەندی گەرد کوردا: هاشا کردن ڤە ناسنامەی کورد، کورد تاوانن و گوەڕانن دمۆگرافی، سەرکوتکردن، دورستکردن پیشینەی ئەمنیەتی، کووچ نیشتەجێەل کورد و ڤە برێ هاڵەت جینۆساید و پاکتاوکردن نیشتەجێەل.
ڤە بەش فرەێ ئەژ سەدەی بیستەم، حکومەتەل ناوەندی حاکم ڤە کوردستان تەنانەت هامکار بین ئەڕا دورستکردن مکانیزمێ ڤە بوونە دەستبڕ کردن کورد.
دیاریترین ئە قەراردادەلە پەیمان بەغدا ساڵ١٩٥٥ بەین تورکیە و عێراق و ئێران بی. ڤە لادەست چێیەل تر مەبەست ڤەی پەیمانەلە سنووردارکردن کورد بی.
ڤە باوەتێ کورد سەرەڕای پارچە پارچە بین و سەرکوتکردن ناسنامەی نەتەوەییان، برێ تایبەتمەندی هامبەشیان بی کە ڤە هامسالێان جیایانە مەکردا و دەستمێەتان مێارد ئەڕا ن سەرکەتن ڤە بەرامبەر سیاسەتەل ڕژێمەل دەسەڵاتدار. ئەزیز ماهێر ئی تایبەتمەندیە ڤە "بیرەوەری مێژوویی، زووان و قەڵەمرو سەرزەمینی" و ئەفسانەڵ هامبەش سەبارەت ڤە ڕەچەڵەک دیرووکی کورد ڤەسف کردێە. ک ماوا یە ڤە "بیرەوەری مێژووی هامبەش کورد و سەردەم زەڕپنێ کورد و پاڵەوانەل و نەمادەل کوردی"زانست.
هەر ڤەی شێڤە؛ زوان کوردی ڤەگەرد کول شێڤەزارەلێ، جوور کورمانجی، سۆرانی، و زازا و... یەکێ ئەژ تایبەتمەندیەل فرە دیاری ناسنامەی کوردی بیە. تا ڕەدەی ک گشت حکومەتەل ناوەندەی ڤە سیاسەتەل عەرەبکردن (تەعریب)،تورکیکردن،فارسیکردن (تەفریس)، یان ئەڤە ک ڤە بنێ زووان کوشیە مووشن، ڤە شوون بن بڕ کردنێ بینەسا.
ئێسڵام سیاسی، بەرچەپ کوومەڵگال هامسا کوردستان، نەتەنیا ڕەگ و ڕیشەی قوڵ ڤە کوومەڵگای کوردستانا پەیدا نەکرد؛ بەڵکو ڕۆڵ تایبەتیکیش ڤەنام پاگرتن شوناسێ کوردی شوڕشەل نەتەوەیێ ڤەگەرد کردار سیاسی نیاشت.
بنکەی لاواز ئێسلام ڤە نام کوومەڵگا کورد ڤەی قسە دیاریە ماوا: "ڤە بەراوەرد ڤەگەرد کافر، کورد مسەڵمانە".
ئەزیز ماهێر مووشێ: «ئێسلام نیشاندەر ناسنامەی سەرەکی کورد نیە و فەرهەنگ سیاسی مۆدێرن کوردستان ڕیشەی قوڵ ڤە شوناس نەتەوەیی کورد دێرێ نەک شوناس ئایینی کورد».
جیا ڤە یە فام کردن کورد ئەژ ئێسلام ڕەگەل عرفانی زووردارێ دێرێ و فرەی ئەژ ڕێبەرەل ئایینی کورد پەیوەندی ڤەگەرد تەریقەت عرفانی تایبەتێ داشتێانە.
پەیجورێ ناسریا؛ "مارتن ڤان بروینسن" پەیوەندی ئایین و ناسیۆنالیزم ڤە کوردستانا فرە جار تاریک و ناکوک ڤەسف کردێە.
ڤان بروینسن مووشێ: فرەێ ئەژ ناسیۆنالیستە پێشەنگەل کورد غەیرە مەزهەبی بین یا لانکەم ئەژ جێگای مەلا و شێخ ڤە چەم خەڵک ناڕازی بین. ئەژ لایتر ڤە شکل گشتی مسەڵمانەل باوەڕمەند پشتگیر جمشتەل کوردی بینە. ڕووشنبیرەل سکولار کوردیش فرە گل ناچار بینە ئەڕا ن ڤە دەست هاوردن پشتگیری ئەژ ئامانجەل ناسیۆنالیستی وژان؛ وژ ڤەگەرد دین سازگارا کەن.
ڤە سەدەی بیست و یەکەم جەهان کورد گوڕانکاری بنەڕەتی ڤە وژ دیەسا، گرانترینیان زنێ کردن ڕووح نەتەوەیی و هەوڵداین ئەڕا ی دوارە سەنن شوناسە. فاکتورەل فرەێ ڕۆڵیان داشتێە ڤەی ڕنسانسە، لاواز بین ئە دەوڵەت و حکومەتەلە ک کوردیان سەرکوت کردێە؛ کاریگەری سەرەکی سۆشیال میدیا، ک زوانی کوردیان زنێ کرد و ئاسانکەر پەیوەندییەل دەیشت ئەژ سنوور چوار پارچە کوردستان بیەسا؛ ڕۆڵێ دیاسپورای کوردی ک ڤەگەرد کەلک گرتن ئەژ ئازادی ئورووپا جوور نیرو بزێو(محرک) کورد کار کردێەسێ و پەڕە دان ڤە سیستم پەڕوەردە سەرەڕای قەدەقە کردنەل توند حکومەتەل؛ ئمکان دەسڕەسی ڤە کولتوور و مێژو و میرات کوردی ئاسان کردێە.

نەتەوەی (ملەت) کورد لە ڕووژهەڵات کوردستان (کوردستان–ئێران)

و پرس ماف (حەق) دیاریکردن چارەنوس؛

لە سەدەییگ مەرکەزگەرایی ئەڕا بانان نەزمێگ سیاسیی تازە

وتار شیکاریی – مێژوویی(تاریخی)

بەش یەکەم

کیارەش شەهسەواری

ئی وتارە پرس کورد لە ئێران نەتەنیا جوور پرس کەمینەییگ نەتەوەیی، بەڵکم جوور پرس پەیوەندیی نەتەوەییگ مێژوویی وەگەرد دەوڵەت ناوەندی یا مەرکەزی وە ورچەو گرید. ئارگومێنت (دەلیل) سەرەکی ئەووەسە ک گووڕین ڕژیم سیاسی لە ئێران، خوەی وە خوەیەو نەقیەسە هووکار گۆڕیان پەیوەندی لەبەین ناوەند و کوردستان. لە کووتاییەگان سەردەم قاجار و ململانەی رووسیە و بریتانیا، تا پرۆژەی دەوڵەتسازیی مەرکەزیی پەهلەوی و دواتریش ڕژیم ئیسلامی، شێواز جیاواز لە مەرکەزگەرایی سیاسی، نواگردن زوان و فەرهەنگ، سەرکوتکردن سیستماتیک سەروەخوەیی، ئەمنیەتی و ئاساییشیکردن و چڕکردن بریاردان لەسەر سەرچاوەگان لە ناوەند هەر بەردەوام بیە و دریژە داشتییە. وتارەگە هەروەیجوورە وە پشتبەسایین وە بەڵگەنامە ئەرشیفییەگان بریتانیا، لەوانە پەیماننامەی ١٩٠٧ی ئنگلیس-رووسیە، کوومەڵە پەیماننامەی دەوڵەت و کومپانیا بریتانییەگان وەگەرد خان و والییەگان باشوور رووژهەڵات، ڕاپورت «Kurdistan and the Kurds» لە ساڵی ١٩١٩، نیشان دەیدن ک ناوچە جیاوازەگان رووژهەڵات کوردستان لە ژینگەی ژیوپولیتیک جیاوازێگ بوونە. ئەی جیاوازییە کریەید نەقشێگ داشتوود لە سونەت و نەریت سیاسیی جیاواز لە باکوور و باشوور رووژهەڵات کوردستان؛ ئیە وەو مانا نییە ک بوتریەید سەروەخوەییخوازیی باکوور وەگشتی «بەرهەم رووسیە» و ناوەندگەرایی باشوور «بەرهەم بریتانیا» بییە. لە دریژە، کوومار کوردستان لە مهاباد، شووڕش ١٣٥٧، ململانەی ڕژیم ئیسلامی وەگەرد هێزە کوردییەگان، سیاسەتە سەرکوت زوانەگان و ئایینەگان، پرس لوڕ، لەک و کەڵهوڕ، ئابووریی سەرچاوەگان، بزووتنەوەی ژینا و گەشەکردن ناسنامەی کوردی لە کرماشان و ئیلام تاوتوو کەیمن. بەش کوتایی، ماف دیاریکردن چارەنوس لە چوارچێوەی یاسای ناودەوڵەتی لە ماف جیابینەوەی یەکلایەنە جیا کەیمنەو و چوار تەیف سیاسی نامەرکەزی، خوەوڕێیەوبەری، فیدراڵیزم و سەروەخوەیی جوور بژاردەی شایان باسوخواس ئەڕا بانان خەیمنە ڕێ. دەرئەنجام وتارەگە ئەووەسە ک پرس بنەڕەتی بانان تەنیا گووڕین دەسەڵاتدار لە تهران نییە، بەڵکم دوارە پێناسەکردن پەیوەندیی دەسەڵاتە لە بەین ناوەند و کوردستان.

پێشەکی: پرسیارەگە لە پێناسەی «نەتەوە» دەس وە پێ کەید

ئەڕا قسەکردن لە بارەی پرس کورد لە ئێران، هەووەجەسە یەکم ئاشکر بکریەید ک هاڵیبوتمان لە «نەتەوە» چەس؟. ئەگە نەتەوە تەنیا وە کوومەڵە دانیشتیەیلیگ بزانینمن ک لە سنوورەگان دەوڵەتێگ ژیەن، ئەو جوورە هەر گوڕانکارییەگ لە سنوورەگان بوودە هووکار لەداڵگبون یان لەناوچین نەتەوەگان. ئەزموون مێژوویی چشتێگ وە ئی شیوە پشتڕاس نیەکەید. نەتەوە وەرجە ئەوەی ک یەکەییگ ئداری بوودن، کوومەڵگەیێگ مێژووییە ک یادەوەریی هاوبەش، زوان یان زوانە پەیوەندیدارەگان، فەرهەنگ، سەرزەمین، ئەزموون سیاسی و هەست پەیوەستبون کوومەڵایەتی لە درێژەی نەوەگان و نەسڵ وە نەسڵ هەڵگریدن.
هوچ کام لەی باوەتەیلە وەتەنیا بەس نیەن؛ ئەووەی ک گرنگە پەیوەندیی مێژوویی ئەو خەڵکەسە وەگەرد ئێرادەی جەماوەرێگ ک خوەیان وە بەشێگ لە «ئێمە» زانن.
لەی پەیوەندیە و لە سەر ئی ڕوانینە، ئەی وتارە کوردەگان تەنیا جوور «کەمینەییگ نەتەوەیی» لە ئێران نیەۆینید. کورد کوومەڵگەییگ مێژوویی و فرەترە لە سنوورە دەسکردەگان ک بەشێگ لە جۆگرافیا و مەردمەگەی لە چوارچێوەی ئێران، تورکیا، عێراق و سووریە جێگیر بییە. ئەگە کورد تەنیا جوور کەمینەییگ فەرهەنگی بخریەیدە وەر باس، پرسەگە لە پەروەردەی زوان، ڕاگەیاندن، پووشاک و نەریتەگان کوڵ کریەید. بەڵام ئەگە ئەوان جوور نەتەوەیەگ مێژوویی وە ئاگایی کوومەڵایەتی لە ور چەو بگریەن، پرسیارەگە ئەڕا بەشداری لە بریاردان سیاسی، دەسەڵات وەسەر ورپەوبردن خوجێیی(ناوچەیی)، سەرچاوەگان، ساختار یاسایی و سەرئەنجام ماف دیاریکردن چارەنوس فرەترەو بوودن.

١. دەوڵەتە مودێرنەگان ناوچەگە و دابەشبوون جوگرافیای کوردستان

دەوڵەتە مودێرنەگان رووژهەڵات ناوەڕاس لە ڕێگەیگ هاوشێوە وە دێ ناتنە. عێراق و سووریە تا ڕادەیێگ فرە لە دۆیای هەرەسهاتن و شکیان ئێمپراتووریی عوسمانی و ڕێکخستنەگان هێزە بەرەندەگان شەڕ جەهانیی یەکەم جێگیر بین، تورکیە لە ناو دڵ ئەو ئیمپراتووریە و وە پرۆژەیێگ توند و ڕادیکاڵ نەتەوەسازی هاتە ناو مەیدان، ئەفغانستانیش وە مێژوویێگ جیاواز، ئەزموون وەڕێیەوبردن کوومەڵگەیێگ فرەنەتەوە و فرەزوانی کرد. ئێران لە رووی بەردەوامیی مێژوویی دەوڵەت وەگەرد ئەی نموونەیلە یەک نیەگرید، دەوڵەت ئێران لە ژێر ناوەیل جیاواز جوور سەفەوی، قاجار و... کۆەنترە لە سنوورە تازەگان عێراق و سووریە. وەگەرد ئەووەیشە، دەوڵەت مەرکەزی و نەتەوەسازی ئێران لە شێوە مودێرنەگەی، وەتایوەت لە دوایییەگان سەردەم قاجار و سەردەم پەهلەوی، بەرهەم پرۆژەیەگ تازە بی ئەڕا یەکخستن سیاسی، ئیداری و زوانی.

لە کونتێکست ئەی پرۆسە، جیاوازییگ گرنگ لە بەین «بون مێژوویی ئێران» و «پێناسەی مودێرن ئێرانیبون» هەس. پرسەگە ئەووە نیە کە ئایا ئێران ورجە پەهلەوی بون داشتیە یان نا، ک نیاشتیە؛ پرسەگە ئەووەسە ک دەوڵەت نوو چ پەیوەندییگ لە بەین ئێران، زوان فارسی، ناسنامە ناوچەییەگان، هووزەگان، مەزهەبەگان و نەتەوە نافارسەگان دامەزرانییە. پرۆژەی

دریژە لە لاپەرەی ٤

درێژە لاپەڕەی٣

دەوڵەتسازیی سەدەی بیستم لە کردەوە وەرەو چڕکردن سوپا و ئەرتش، مالیات، پەروەردە، زوان ئیداری و دەسەڵات سیاسی لە ناوەند باڵ کیشاس. ئەڕا کورد، ئەی گووڕانکاریە وە مانای چینە ناو مەرهەلەیێگ بی ک دەرفەت دەسەڵات خوجێی و ڕێکخستن سەروەخوەیی ڕووەڕوو بەربەست ڕووژ لە دۊیای ڕووژ بی.

٢. کوردستان لە بەین تێهران، ئەستەمبووڵ، ڕووسیا و بریتانیا

وەرجە جێگیربۊن دەوڵەت پەهلەوی، ناوچەگان ڕووژئاوا و باکوور ڕووژئاوای ئێران ژینگەیێگ فرەدەسەڵات بین. دەوڵەت قاجار، ئیمپراتوریی عوسمانی، ڕووسیای قەیسەری و بریتانیا وە شێوەییگ بەرژەوەندیی سیاسی، سەربازی و ئابووریی خوەیان لەی جوگرافیا داشتن. پەیماننامەی ئەنگلیس-ڕووسیە لە ٣١ی ئوت ١٩٠٧ یەکێگە لە بەڵگەنامە سەرەکییەگان ئەڕا هاڵیبۊن لەی دووخە ک وە ئاشکرا باس لە سەر پێناسەکردن ناوچەگان هەژموونی بریتانیا و ڕووسیا لە ئێران کەید. ئەی دوخە کرید جورێگ لە هەژموونی ئیمپراتوریی بۆ کولونیالیزم فەرمی ناو بنەیمن. ئێران جوور هێندستان نەۊیە کولونی بەریتانیا، بەڵام سەروەخوەیی بڕیاردان لە بار ئابووری، قەرز، ڕێوبان، ئیمتیازەگان و ئاسایش لە ژێر گوشار هێزە دەرەکییەگان بی.هەر وەیجوورە ، نەبایس نەخش هەژموونی فرە سادە بکریەید. کرماشان لە ڕووی پەیماننامەی ١٩٠٧ لە ناوچەی هەژموونی ڕووسیە بی، بەڵام هاوکات کونسووڵخانە و تووڕ سیاسیی بریتانیایش لە ناوی چالاک بی، لە شەڕ جەهانیی یەکەم ناوچەگە بییە گووڕەپان ململانێ ڕووس، عوسمانی، بریتانیا و ئاڵمان. دەستەواژەی «ناوچەگان هەژموونی وە ڕێکەفت» لەجی باسکردن لە دو بلوک تەمام جیاواز خاسترە.

ئەی جیاکاریە ئەڕا تێز سەرەکیی وتارەگە گرنگە. جیاوازیی ئەزموون مێژوویی مەهاباد و ورمێ وەگەرد ئیلام، کرماشان و لوڕستان تەنیا وە سەر مەزهەب یا دیالێکت زوان نیەود شی بکریەید. جوگرافیای دەسەڵات دەرەکی، جوور ئابووری، ڕێیەیل بازرگانی، ساختار هووزایەتی و شێواز پەیوەندی وەگەرد تێهرانیش کاریگەریان لەسەر ئاسوو سیاسیی بلیمەتە ناوچەییەگان داناس. وەی هاڵیشەو وتارەگە پەیوەندی ڕاستەوخو و سادەی «ڕووسیا = سەربەخوییخوازی» و «بریتانیا = ناوەندگەرایی» وە ئیدیعاییگ تەمام قەبوولکریای نیەزانێد؛ ئەی پەیوەندیە فەرزیەییگ مێژوویە ک بایەس وە ڕەفتار و نامەگووڕینەوەگان نوخبە خوجێییەگان هەڵسەنگانن بکریەید.

٣. نەفت، بریتانیا و پەیماننامە وەگەرد دەسەڵاتە ناوخوەییەگان لە باشوور و ڕووژئاوا

لە باشوور و باشووریٚ ڕووژئاوا، نەفت وردە وردە پێکهاتەی دەسەڵات وەرچەرخان. ئمتیاز دادرەسی لە ساڵ ١٩٠١ مافێگ گشت لایانە ئەڕا گەڕیان و دەرهاوردن نەفت لە بەشێگ گەورە لە ئێران وە دی هاورد. وەگەرد پیا کردن نەفت و دامەزرانێ کومپانیای نەفتیی ئینگلیس و ئێران، پاراستن ڕێیەوبان، زەۆوزار و دامەزراوەگان بییە پرسیارێگ ستراتێژیٚ ئەڕا بریتانیا.

بەڵگەنامە ئەرشیفییەگان گرنگیی ڕاسییگ دەرخەیدن: دەسەڵات بریتانیا و کومپانیا وابەستەگانێ وە تەنیا و نە لە ڕێ تێهران کار کردیان. کوومەڵە بەڵگەنامەی نهێنیی ک لە ساڵ ١٩٢٦ کوو کریاسەو، پەیماننامە و بەڵێننامەگان ساڵەیل ١٨٩٨ تا ١٩٢٢ لە بەین دەوڵەت یان کومپانیا بریتانییەگان و خان و سەرکەردەگان باشوور ئێرانە. لەی کوومەڵە بەڵگە هەر وەیجورە پەیماننامەگان بەختیاری و ڕێککەفتنەگان پەیوەندیدار وە ڕێیەوبان و هێڵ لوولەی نەفت، «ڕێککەفتن لە بەین کومپانیای نەفتیی ئینگلیس و ئێران و والیی پشتکوه» لە ١٩ی سێپتەمبریٚ ١٩١٩ توومار کریاس. هەر ئەو کوومەڵە، بەڵێننامەی برێگ لە گەورەگان لوڕسان سەوارەت وە دروستکردن ڕێیەوبان لە ساڵ ١٩١١ لە خوەی گرێد.

ئەڕا مێژووی ئیلام، بەڵگەنامەی تایوەت وە والیی پشتکوه گرنگییگ تایوەت دێرید. ئەی بەڵگەنامە دەر خەیدن ک لە ئاستانەی شکڵگردن دەوڵەت ناوەندگەرا (سەنترالیزە) پەهلەوی، والیی پشتکوه تەنیا فەرمانبەرێگ ئیداریی دەستنیشانکریای تێهران نەۊیە؛ بەڵکم خاوندار دەسەڵاتێگ ناوخوەیی بییە ک کومپانیاییگ ستراتێژیی دەرەکی ئەڕا پێشبردن بەرژەوەندییەگان خوەی ناچار بییە ڕاستەوخوو وە گەردی بچوودە ناو ڕێککەفتنەو. ئەی ڕاسیە وە مانای سەروەخوەیی تەمام سیاسی نییە، بەڵام دەری خەیدن کە بەشبۊن دەسەڵات پێش سەردەم پەهلەوی، فرەتر لە پێکهاتەگەی دۊاتری بییە.

٤. باکووریٚ کوردستان و سەرهەڵدان ئاسوو سیاسیی فرەتر لە تێهران

باکوور و باکووریٚ ڕووژئاوای ئێران لە هاوسایەتیی ڕاستەوخوەی عوسمانی، قەفقاز و ناوچەی هەژموونیٚ ڕووسیە بین. کونسووڵخانەگان، هێزە سەربازییەگان و تووڕە سنووریەگان، ژینگەیێگ خولقانۊن و درێس کردۊن ک ڕێبەرەیل ناوخوەیی تۊەنستیان ڕاستەوخوو پەیوەندیی وەرد ئەکتەرە دەرەکییەگان دابمەزرنن. پەیوەندیی عەبدولڕەزاق بەدرخان و برێگ لە چالاکەیل کورد وە گەرد ڕووسیە و هەوەیجوورە پەیوەندییە ناڕوشنەگان سمکوی شکاک وەرد زلهێزە ناوچەییەگان هاڵیبۊن لەی فەزاسە.

هەر وەی مەمەرە یەکێگ لە وەهێزترین بەڵگەنامەگان ئەڕا نیشاندان سەروەخوەیی دەستپێشخەریی سیاسیی ڕێبەرەیل کورد، نەک ڕووسیە، بەڵکوو بریتانیاس . ڕاپۆرتێ فەرمیی «Kurdistan and the Kurds» ک ستاد ئەرتش هێندووستان لە دەورووەر ساڵ ١٩١٩ بڵاو کردییە و ئێسە لە کتاوخانەی بریتانیاس ڕاپورت ئەفسەرەیل سیاسی و سەربازی لەوانە ئێدوارد نوئێل و سی. ئێف. وۆلی ها ناوی. ئەی بەڵگەنامە کەیدن ک لە ژانفیەی ساڵی ١٩١٨، ژمارەیێگ لە سەروک عەشیرەیل و میرخاسەیل کورد لە کوردستان ئێران سەوارەت وە دامەزرانن کیانێگ سەروەخوو و موستەقیل کوردی لە ژێر پاراستن بریتانیا گفتوگوو کردنە و موکریەگان ناوچەی ساباڵخ/مەهابادیش پێشنیارەیلیگ ئەڕا نوێنەر بریتانیا کل کردنە.

گرنگیی ئەی بەڵگەنامە لە دو خاڵە: یەکم، هۆریٚ دامەزرانن قەوارەیێگ سیاسیی کوردی لە باکووریٚ کوردستان ئێران، پێش کومار کوردستان لە مەهاباد بوون داشتیە. دویٚم، هەر ئەو سەروک عەشیرەتەیلە تەنیا پشت وە ڕووسیە نەوەسانە و ئەڕا ڕەسین وە ئامانجەگانیان وەگەرد بریتانیایش کەفتنەسە گفتوگووکردن.

٥. پەهلەوی: دەوڵەتسازیی مودێرن و باج سەنترالیزەکردن (ناوەندگەرایی)

سەرهەڵدان ڕەزاخان خاڵ وەرچەرخان بۆ لە پەیوەندیی بەین ناوەند و پەراوێز(هاشیە). دەوڵەت تازە، ئەرتش، مالیات، پەروەردە، توومار(سەبت) ئیداری و پێکهاتەی حکوومەت ناوچەیی وە خێراییگ فرەترەو وەرەو ناوەند برد. لە دید تێهران ئەی هەنگاوەیلە بەشێگ بین لە دروسکردن دەوڵەت مودێرن، دابینکردن ئاسایش و تەمامکردن پەرتەوازەیی وئالووزیٚ دەسەڵات. بەڵام لە دید فرەیگ لە نەتەوە و کوومەڵگای ناوخوەییەگان، هەر ئی پروسە وە مانای لەدەسدان دەسەڵات مێژوویی خوەیان بی، لاوازکردن ڕێبەرەیل مللی و ناوچەیی، کووچ وە پێکردن زوورەملی، نیشتەجێکردن زوورەملی و کەمبۊن دەرفەت وەڕێوەبردن کاروبار ناوچەگە لەلایەن خەڵک خوەیەو بی.

لە بار زوان، لێکووڵینەوە و مینەوانییەیل جەعفەر شێخولئیسلامی دەرخەیدن ک لە بەین سیاسەت زوانیی پەهلەوی و ڕژیم ئیسلامی بەردەوامییگ گرنگ هەس: هەر دو ڕژیم فرەزوانی جوور هەڕەشەیێگ ئەڕا سەر یەکپارچەیی خاک دینە، وەکارهاوردن زوانە نافارسییەگان سنووردار کردنە و فارسی جوور زوان یەکێتیی نەتەوەیی وە سەریان سەپاندنە. ئەی بەردەوامییە ئەڕا هاڵیبۊن لە پرس کورد گرنگییگ بنەڕەتی دێرید، چوونکە نیەود سەرکوتکردن تەنیا وە لەسێدارەدایین یان جەنگ کورت بکریەیدەو؛ بێبەشکردن کوومەڵگەییگ لە پەروەردەی دامەزراوەیی زوانی خوەی و لە ڕێکخستن سیاسیی سەروەخوو، بەشێگە لە پەیوەندیی دەسەڵات.

لە سەردەم محەمەدڕەزا شا، کوومار کوردستان لە مەهاباد بییە گرنگترین هێمای ئەی ڕقبەرقبۊنە. کوومار کوردستان لە باروودوخێگ تایوەت و ئیستسنایی ئامادەیی سوپای سووڤیەت لە باکوور ئێران دروس بی و بۆ ئەو فەزا ژێئۆپۆلیتیکیە ڕەنگە دەرفەت جێگیربۊنی ئڕای نەڕەخسیاد؛ بەڵام دانایی وە دەسکرد سووڤیەت، وەگەرد بەڵگە مێژووییەگان نیەگونجید. بۊن هۆر سیاسیی کوردی پێش ساڵ ١٩٤٦، لەوانەش بەڵگەگان ساڵ ١٩١٨، باتڵکردن ئەی کورتکردنەوەسە. وەگەرد هاتن ئەرتش ئێران، کوومار کوردستان کوتایی هات و قازی محەمەد و ژمارەیێگ لە ڕێبەرەیل کورد لە ساڵ ١٩٤٧ لەسێدارە دریان. ئەی ڕۊداوە لە هافزەی سیاسیی کوردستان وە زینیی مەنیەسەو.

هەر وە ئی بوونە، لەی وتارە سەرکوت پەهلەوی «کەمتر» یان «زیاتر» لە ڕژیم ئیسلامی، تەنیا وە ژمارەی قوربانییەیل هساو نیەکەیمن. داتای بەراوردکاریی تەمام ئەڕا دادوەرییگ پەیوەندیدار وە ژمارە نیە. بەراوردکاری پێویستە فرەڕەهەند بوودن: سەرکوت سەربازی، لەسێدارەدایین، سنووردارکردن زوان، لاوازکردنی پێکهاتە ناوخوەییەگان، قەدەخەکردن ڕێکخستن، ئەمنیەتیکردن و کاریگەریی درێژخایەن لەسەر وە ناو بردن خوەی ئاگاهی سیاسی. وەی پێوەرەییل وەروڵاوە، نیەکریەید پەهلەوی جوور قووناخێگ و دەورەیێگ لە دەیشت مێژووی سەرکوت کوردەیل سەیر بکریەید؛ هەر لەو کاتە ڕژیم ئیسلامی شێوازێگ ئیدئولوژیک، ئایینی و دادوەریی تازەییگ وەی بەردەوامییە بەخشیە.

لە جمشت فەرهەنگی تا هەوجەی دەسەڵات سیاسی

(باشوور ڕووژهەڵات کوردستان وەڕەو بانان)

ئالان حەمیدی

لە ڕووژگارێگ پڕ لە ڕووداویل جوور وە جوور وە سەر بەیم. ڕووژێگ نیە کە تماشای خەوەرەگان بکەیم و خەوەر وەسێدارەدان کەسێگ لە ئێران نەوینیم. تا وەرجە جەنگ ئمریکا وئسرائیل شایەد فکر نەیکردیایم ڕووژێگ تماشای پشت سەرمان بکەیم و ئێ هەمکە ڕووداوە لەی ماوەی کەمە لە پشت سەرمان بوینیم.

وە پێ فرە بوێن ڕێژەی دەسەڵاتداران کوشیای ڕژێم جار و بار دڵنیا نیمن ک فلانە بەرپرس نزامی یا سیاسی کومار ئسلامی هێما زنەس یا ناو بومباران ئمریکا و ئسرائیل کوشیاس.

لە لای تر گەرد ئێ هەمکە ڕووداوە ئێ ڕژێمە جاری لە سەر جێ خوەیە و لە بەین نەچیە و هەر وەی خاترە ئەوەی ک هەر ڕووژ گەردی ڕقوەرێ بیمن جاری هەر خەوەر ئعدامەگانە و زەخت و فشار و گرانی تاقەت تاقەکەرێگ ک هەناس مەردم بڕیە.

لەی بەینە ڕووژهەڵات کوردستان بار و دووخی تایبەتیتریگیش دێرێ. ڕژێم ئێران وە بوونەی ئەحزاب ڕووژهەڵات ک بەردەوام هێرش کەیدە سەریان لە باشوور کوردستان، هاوکات باشووریش وە ئامانج گرێ و ویەی تیر دو نیشان کوتی.

کورد لە قوناغ سەختێگە، پ.ک.ک لە باکوور خوەی هەڵوەشانیە و دیاریش نیە وادەگان دەولەت تورکیە ڕاس بوود. گشت چەوئنتزاران و کەسیش خوەشبین نیە.

لە لای تریش ڕووژاوا ک تا دوێکە هێمای بەرخودان و ژنەیل قارەمان لە ناو دنیا بێ هێز نزامی و وە یەی کەلام دەسەڵات خوەی هەڵوەشانیە و چمانی وشەی ڕووژئاواێگ ک لە ناو دنیا هێمای بەرخودان و ئازایەتی ئەڕا ئێ ئازدیخوازان دنیا بێ و جێ خوی واز کردێ تەنیا قەرارە بوودە ناوێگ وە ناو مێژوو و نە نیشتمانێگ کوردی.

یە ک ژنراڵ مەزڵووم عەبدی دوێای هەڵوەشانن هەسەدە بیەسە ڕاوێژکار ئەحمەد شەرع ئەگەر هیچ ڕخنەیگیش لە لێ نەود لایەنەکەم وە دەسکەفت وە پێ ناو نیەوەن.

ڕووداوە دڵتەزینەگان دوێای ئێ بڕیارشە هەر ئەجوورەی ک ئنتزارش چیا خوەی نیشان دا. تەنیا لە ۲۴ کاتژمێر هەفدە لاو کورد لە خوەپیشاندان دژ جنایەت سووریەگان ک سەر شەڕوانێگ کورد برون ،گیریان و خوەیان ئاگر دان .

یە بەشێگ لە وێنەی کوردستانە لە ئاست ئیمروو و حاشاهەڵنەگرە. وەڵام مەبەست ئێ وتارە قسەێگە گەرد تاک وە تاک تێکوشەران کورد لە ڕووژهەڵات وە تایوەت باشوور ڕووژهەڵات کوردستان وە ناوەندی کرماشان.

ئەگەر تماشای پشت سەر خوەمان بکەیم، لە ماوەیگ دو سێ دەهەی وەرین شاهد گوەربانێگ لە ئێ بەشە لە خاک ڕووژهەڵات کوردستان هەیمن کە بێشەک دەسهات خەبات و تێکوشان فەرهەنگی چالاکەیل نیشتمانەروەرە.

کەمتر کەسێگ هەس ک لە کرماشان ئامیتەی خەبات فەرهەنگی نەتەوەئی کوردی بوودن و تووش گیچەڵ وە گەرد ڕژێم کومار ئسلامی ئێران ناتێ و لە کەم تا فرە لەی ڕێە هەزینە نەیاردێ.

لە مەحروومیەت و وەپەراویز کەفتن بگر تا بازداشت و زندان و تەبعید و کوچ ئجباری لە وڵات، هەر کامی بەشێگ وە سەرهات ئیمەس لە کرماشان، ئیلام و لورسان و ناوچە کوردیەگان هەمەدان و تەنانەت کورد مازندرانیش کە کوچ دریای پێ ناوچەیلە لە دلفان و سەحنە تا بیجار گەرووسن.

هەڵمەت کوردەگان مازندەران ئەڕا ئێ پاراستن داب و نەریت خوەیان ک جلوەی ئێ وێنەیگە لە پەرەسەندن خەبات کوردستانی بێن لە سوشیال مدیا دەنگ و ڕەنگی هیوابەخش خوەی بڵاو کردیە و نیشان داس خوناسین کورد تا ئاستێگ پەرە سەنیە ک تەنانەت کەسایەتیەیل دیاری و وەرچاو ئەورەیش تووش هەزینەی فرەێگ هاتن.

لەیرە لازمە سەرێگ وە مێژوو بیەیم .

ئەگەر نزیکەی قەرنێگ بچیمنە ناو دڵ مێژووی ڕۆژهەڵات کوردستان دۆنیم هەست نەتەوەئی و پەیوەندی گەرد بار و دووخ پارچەگان ترەک نیشتمان کوردستان، کەسانێگ لە دوور یەک کووەو کرد کە وەرەو دامەزراندن کوومەڵەێگ وە ناو ژ-ک چین.

دویاخر حزبێگ وە ناو دموکرات لە داڵگ بوود ک یەکێگ لە دەرەنجامەگانێ کومار کوردستانە.

هەرچەن کومار کوردستان تەمەنی فرە نەیو تا پەرە بسینێ وەڵام ئەوەی ک مەن بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەی کورد بێ ک تا ئیسە قوناغەیل فرەێگ تێپەڕ کردیە و ڕەسیەسە ئێ ئاستە ک ئێمە لە ناوێ ژیەیمن و ڕووداوەگان هەر چوار پارچە دۆنیمن ک لە لەیرە ئامارەێگ وە پێ بێ.

دیارە ئەڕا ئێ دەرک ڕووشنترێ ئیمروو ئەوەڵ چشتێگ ک بایە بزانیم موختەسات ئیمرووژمانە یانی ئەو جێیە ک وسایمنە و ئەڕا ئێ ڕووشنتر بێن بایە بزانیمن سەرەتای حەرکەتمان کوورە بیە و لە گشتێ موهمتر قەرارە وەرەو کوورە بچیمن و مەقسەدمان کوورەس.

ئەگەر کەسێگ هاتوەدە ناو خەبات و چالاکی کوردی و تا ئیسە یە لە خوەی نەپرسو و نەزانێ قەرارە وەرەو کوورە، وەچە و یا چجوور برەسێ یانی هێما ئەڕا ئێ خوەی جێ نەخستیە ک ئەڕا ڕێوار ئێ ڕێیە بیە و دیارە ک مەقسەد و ئامانجەگەیش ئەڕا ئێ گونگە.

دیاری کردن ئامانج پەیوەندی قوڵێگ دێرێ گەرد شێوی جێ وە جێ کردن و ئەمراز و ئەبزارێگ ک ئێ ئمکانە وە پێ دەێ.

هیچ ماڵێگ وە بێ بنوا و پەی دورس نیەود وەڵام ماڵیش تەنیا وە گەرد بنەوا ماڵ نیە و تازە ئەگەر قەیری ستوونیش داشتوود لە خوشبینانەترین حاڵەتی جوور کاخەگان تەخت جەمشیدە ک تەنیا بایە ناو زهن تەسەورێ بکەید و دیاریش نیە حەتا ڕووژێگیش واقعەن وجوود داشتنە.

فەرهەنگ جوور ڕچەڵەک و بنەوایگە ئەڕا ئێ خوناسین و هەست وە خو کردن. مروڤ وە پێ فەرهەنگ خوەی ناسێ و تاریف کەی. زوان،مێژوو، بەرهەم وئاسەوارەیل، شێوەی ژیانەی کوومەڵگا و باوەڕ وئاینە ک ئێمە تاریف کەی و پێناسەێگ وە ئێمە نیشان دەی. ئێمە دەرکی لە خوەمان پەیدا کەیم و لە دەروونمان جێ گرێ.

ئنسانێگ ک خوەی پەیدا کرد ک کێیە تازە ها سەرەتای ڕێ.

ئێمە زانستیم ک کوردیم و ئێ ئاگاداریە وە دیگەرانیش دایمن ک ئێوەیش کوردین . ئێمە نیشان دایمن ک کورد بوون نە تەنیا چشت ناحەز و مایەی شەرمێگ نیە، مایەی شانازی و پڕ لە ڕەنگینیە. کورد خاون مووسیقی، ئاسەوار ، جڵ و بەرگ، مێژوو، شارستانیەت و زوان پڕاز و ڕەنگینێگە وە یە وەپێچەوانەی ئەوەس ک دەسەڵاتەگان تواستن مایەی شەرم و دوێا کەفتییە نیشانێ بیەن و وادارمان بکەن تا کوچ بکەیمە لای فەرهەنگ و زوان باڵادەس.

نموونەی فرە بوچک وەڵام وەرچەوی تەقەڵای دەسەڵات داگیرکەر لە ڕێ سدا و سیمای کرماشانە ک دەسکەمێ دیارە چڵ ساڵە هەرچێ تەقەڵاس کردیە تا شەخسیەت کورد لە وەراێوەر فارس دوێا کەفتی نیشان بیەی.

ئیمروو کەمتر کەسێگە ک لە کرماشان کورد بوون خوەی بشاریدەوە و لە لێ شەرم بکەد. یە بەرهەم کار و تێکوشان چالاکەیل بێوچان ئێ دیارەسە. دەسەڵاتیش یە خاس زانێ و هەر وەی خاترەسە ک تەقەڵا کەید ئێجارە هویەت کورد پارچە پارچە بکەی ،ئەڕا ئێ نموونە لەک کەیدە هوویەت سەروەخوێگ و بووجە ئەڕا ئێ تەرخان کەی و سرێگ ئایەمیش ئەڕا ئێ ئەنجامێ وە کار گرێ.

تا ئێرە ئەڕا مان ڕووشنە ک ئێمە خەباتێگ نەتەوەئێ کردیمنە ک دەسکەفت داشتیە و ئێ دەسکەفتە لە ئاست هەست نەتەوەئێ تەنانەت وە جای ڕەسێ ک ئیمروو لە کرماشان وە پێ قەبووڵ نەکردن گوفتمان ڕژێم و پا وە گزدان لە وەراێوەرێ،ڕقوەرێ بوێنێگ شکڵ گرێ ک ڕژێم دەس وە قەتڵ چالاکەیل وەرچاوێگ جوور موجتەبا و مەیسەم وەیسی دەی ک حازر بوێن لە وەراێوەر داخوازی ڕژێم بووسن و تەنانەت گیان خوەیان بەخت بکەن.

یە جیا لە یەسە ک بەردەوام بەرنامە وکور و کووبوونەوەیل جواوجوور ئەدەبی و فەرهەنگی لە کرماشان وە،ڕێوە چوود و بەش وەرچەوێگیشی ئەڕا ئێ مناڵەیل نەوەی نەو و ئاشنا کردنیان گەرد داب و نەریت و فەرهەنگ و زوان کوردیە ک بەردەوام لە لایەن چالاکەیل ناوخوێ ئەنجام بوود.

ڕووژگارێگ وە دەگمەن کتاو وبەرهەم کوردی لە کرماشان چاپ بیا یا کەس پەخشان و شێعر خوەی وە کوردی بڵاو کردیا. ئیمروو وە پێچەوانەی ئەوساس.

یە چیرووک ساڵەیل وەرینە تا وەزعیەت ئیسەی ئێمە. ڕووژێگ پێناسەی نەسەوێ ئێمە لە مەترسی لە بەین چین بێ ئیمروو دەسکەفتمان یەسە ک توەنستیمنە تا ڕادەێگ ئحیای بکەیمن و گیان وە پێ بوەخشیمن .

ئیمروو پێناسەێگ لە هویەت شکڵ گردیە وەڵام تا جوبران خەسارەگان ڕێ فرەێگ دێرێمن. بەشێگ لەی خەسارە دوور کەفتن یەک تا دو نەسل لە زوان داڵگیگە ک وە پێ قسە نەکردنە و مناڵەیلیانیش هەر وئیجوورە گەرد زوان کوردی وە عنوان زوان داڵگی بێگانەن و زوان داڵگیان جێ خوەی وە فارسی داس،هەرچەن کوردی لە ناو کومەڵگایان زنیە و خوەیانیش وە کورد زانن.

ڕێژەی بەرهەم کوردی ک ڕووژێگ لە باشوور ڕووژهەڵات کوردستان فرە کەم بێ ئیمروو ڕەسیەسە ئاست وەرچەوێگ و ڕێ خوەی پەیدا کردیە.

ئەگەر وە خوەشبێنێ تماشای بانان بکەیم لایەنەکەم بیر وهزر کوردی لە بانان باڵانسێگ لە ڕووژهەڵات پەیدا بکەد یانی باشوور ڕووژهەڵات کوردستانیش دەرک و هەست هاوبەشێگ وە نسبەت کورد بین لە ئاست پێناسەی هویەتی جوور بەش ناوەندی و باکووری لە سنە تا موکریان داشتوود.

ئیسە پرسیار سەرەکی یەسە ک ویە وەرەو

دریژە لە لاپەڕەی ٦

بێ سوین مەرڎەی

عادڵ مەحموودی

ئا ساتە هەکەر ژیوایما موبایلەکا هورش لووشا.

چایەخانێوەنە، دلێو ماشینێنە، دلێڕاسەو هەیوانەو یانێوەنە، کافێوەنە، مێمانییێوەنە، واڵە و براڵێ، ژەن و شوێ، ڕەفێقێ، هام هەرمانێ، هاموریێ گلێرێ بیێنێوە، بەڵام گرکەس تەنیان و بێدەنگی وڵاتش تەنانۆ، وەرانوەرو یۆترینیوە چەمشا برپەننە دلێچەما بەڵام یۆترینی مەوینا، یۆترینی مەژنەوا، لکێنێ یۆیرە بەڵام هەریۆ ئینا وڵاتێتەرنە و چەنیو کەسێوتەری دوۆ، سەیر ئانەنە ئەگەر ئا یۆیچە لاشانە بۆ ئاذیچ ویارا و مەویناش و مەژنەواش و هەستش پەنە مەکەرا چوونکە نوقمێو گۆشیەکەیێ نەک کەسەکا. ئینە وێناییێوە ڕوانەو گلێرگاین ئیتر سەیر نیا و بیەن بە هورسونیشتێوە ڕوانە و ئاسایی. ئەچێگەنە پەرسێوە مێنە وەر ئاذەیچ ئینێنە، ئایا بەڕاسی ئینە ئارۆ ڕوە مذۆ هورسونیشتێوە ئاسایین یا خوێوە(اعتیاد) مەرگئاسانە هەکەر بە بێدەنگی وەڵاوە بیەنۆ گلێرگایرە و دنیاش تەنێنەوە؟.

خۆ گێرتەی یا ئێعتیاد جە ویەردەنە ئەپینەیە ئەژناسیایێ هەکەر کەسێوە جە ڕووەو نائاگاییوە یام پەی چێژێوە چن ساتێ لوابێ گیرۆڎەو مادێوە هۆشبەری بیەبێ، کەسی خۆ گرتەئیشیام بە دزڵەدزڵێ لوابێ مەوادەکەش پەناییێوەنە سانابێ یام کەسێوە بە نیهانی پەی ئارڎەبێ و ئاذیچ دلێو کەلاوەکۆنێوەنە بە هەزار دڵەورکێوە هورشلووشتەبێ یام بە هەرجۆرێوەتەر پەناییێوەنە وارڎەبیێش ئاذیچ فرە بەشەرمۆ، ئی کەسە دلێو گلێرگاینە هورسەنگناییێوە خرابش پەی کرێ و خەڵکیچ کۆشێ چەنەش دوورگنۆوە، هیچکەس متمانێش پەنە نەکەرێ، هیچ ژەنێوە یام پیاییێوە ئاماڎە نەبێ بۆبە شەریکو ئەوەژیوایش، هیچیاگێوەنە واتەکاش نەویەرێنێ و گرکەس بە چەمێوە سووک تەماشەش کەرێ، ئی چیوا بێنێ بەهۆو ئانەیە هەکەر کەسی گیرۆڎە و خۆگێرتە بە مادەهۆشبەرەکا وێش دوور وزۆوە جە گلێرگای و ژیواییێوە مەرگەساتباری هورچنۆ، هەتا دماجار یا بێ سوینێ یاگێوەنە پەشتانو مەرگی بێ و یا کەسێوە دڵسۆتە دەسیش گێرێ و بەرێ تیمارش کەرێ و وەرەوەرەی گێڵێوە دلێو گلێرگای بەڵام هەمیشە پێسەو تانێوە دڵێو چەماشۆبێ، جە هەردوە جۆرەکەی نموونێما فرێنێ.

خوەگێرتەی یام ئێعتیاد جە دنیاو ئارۆینە سەرتاپاش واڕیان، مادەی هۆشبەر ئیتر نیا دلێو شیشێ یام فلیشقەی یام هەرچیوێوەتەرینە بەڵکەم ئینا کیسەو کەسی خوەگیرینە و چەنیش ژیوۆ و هەرسات و جەهەر یاگێونە بەبێ ئانەیە هەکەر جە کەسی سڵەمیۆوە یام شەرم کەرۆ دەسبەرۆ کیسەشرە و مەوادەکەی بەرمارۆ و وەرەچەماو گرکەسیوە بە شانازیچۆ کەڵکەش چەنە هورگێرۆ و دیسان منیۆشۆ کیسەش.

کەسی خوەگیر بە مادەهۆشبەرەکا ئەگەر دەسش دابیێ پەیش جە ڕۆنە جارێ یام دوێ جارێ تاوابیێش کەڵکەش جە دەرمانەکەو مەژگیش هورگێرتێبیێ، بەڵام کەسی خوەگیر بە موبایلی جە دەیێقێوەنە چن جارێوە مەژگش داواو پاڎاشی کەرۆ و ئاذیچ بەبێ ئانەی هەکەر پاسە بزانۆ ئی هەرمانێ هیچ زیانێوەش هەنە ملۆ شۆنیشرە و بەگاش مارۆ، چاوەڵ کەسی خوەگیر بە مادەهۆشبەرەکا زانێ هەکەر ئی مەوادە زیانیش هەنە بەڵام مەژگش ئالووڎەو مادەی شیمیایی بیەبێ و ناچار بێ، بەڵام ئێڎ نا، ئەچی جۆرە خوەگێرتەینە ئەنزانی ئالوڎە خوەش گێرتێنە بە پاڎاشی ساتی پێسەو(لایک، کامێنت، کێڵە دیجیتاڵیەکا، یام هەر تۆڕێوەتەرەی گلێرگایێ) جە چەمەڕاییوە دەسپەنەکەرۆ و جە پاڎاشێوە ساتینە کۆتاییش پەنەمێ، ئینە بیەن بە چەرخێوە دووەبارە و چن بارە و گیرۆڎەش بیەن.

زیانەگلێرگاییەکاو خوەگێرتەی بە گوشیو موبایلی کەمتەرێ نیەنێ جە زیانەکاو خۆەگیری بە مادەهۆشبەرەکاوە، خوەگێرتەی بە مادەهۆشبەکاوە چونکە کاریگەریێوە فرەش هەن سەرو ڕواڵەت و جەسەو کەسی خوەگیریوە و زیانیوە ماڵیەی فریچش هەنە و هەرپاسە هەرمانیوە ناشایێستەنە جە دیامانو گلێرگاینە، ڕەنگا خەڵک کەمتەر بلۆ دەورشرە، بەڵام ئالووڎە بیەی بە گۆشی هەرمانێوە شەرمنە نیەنە و مزێوە ماڵی فرەش گەرەک نیا و هەرپاسە کەمتەریچ کاریگەرش هەن سەرو ڕواڵەت و جەسەو ئەنزانیوە پەوکای خوەگیری و ئالووڎەبیەی بە گۆشیوە سەرانسەرو وڵاتیش بە شێوێوە فرە بێدەنگ تەنانۆ بیەن بە چیوێوە ڕوانە و ئاساییو خەڵکی.

یۆ جە زیانەکاو خوەگێرتەی بە موبایلیوە تەنیاین، ئارۆ کەسی خوەگێرتە مەلۆ وێش دوور وزۆوە جە گلێرگای و کەلاوە کۆنێوەنە ژیوۆ بەڵکەم ئینا دلێو مەکۆو گلێرگاینە و دلێ چەقو ژڵێوەژڵێوو بازاڕی و یانە و ماشین و... بەڵام تاق و تەنیان نە هیچکەسی و هیچ چیوێوە وینۆ و نە هیچ دەنگێوەیچ مژنەوۆ و نە هەستیچ بە هیچ دەرد و مەینەتییێوە وێش و دەوروبەریەکاش کەرۆ.

هەڵبەت مەبەست ئەچی نویسیایە ئانە نیا هەکەر هەرکەس گوشیش پەنەن ئەچانەنە بەڵکەم باسەکە سەرو ئا کەسانە هەکەر بەبێ ئەناز ئینا دەسشاوە و بە شێوێوە فراوان کەڵکەش چەنە هورگێرا، پەوکای ئیسە فرەو خەڵکی گلەیێش هەنێ چانەیە هەکەر ئاموشیە نەمەنێنە و پێسەو چاوەڵی بەزەییچ نەمەنەن و کەس مەپەرسۆ کەسی، دماین وەنەکۆڵیای سەرو گیرۆڎە بیەی بە موبایلی ئانەنە هەکەر ئەنزانی خوەگیر ئیتر هێزو ئانەیش نەمەنەن بلۆرە ڕێخەو چیوەکا و بنج و بناوانیشا.

دریژە لاپەڕەی ٥

ئەوڵا چە؟ قەرارە وە کوورە برەسیمن و چۆ بپاریزیمنەی؟

لە موکریان تا ئەردەڵان ساڵیانێگە ک پێناسەی کوردی پرهازە و تانانەت لە ئاست داخوازیەیل سیاسی خوەی نیشان داس و جمشتیش شکل گردیە وەڵام لەورەیش دەسهات سیاسێگ وە دەس ناوردیە تەنانەت لە دابین بۆن ماف فەرهەنگی. وەی خاترە ئیمروو تەواو ڕووژهەڵات کەم تا فرە لە یەک قوناغ هەستیار وەسەربەن.

لەیرە پرسیارەگە فرەتر شیەو کەیمن. وەڕەو کوورە بایە بچیمن و چجوور بوونمان بپاریزیم وە پەڕاێ ئێ مەبەستە نیاز وە چ ئەمرازێگ دێریم؟

ئەگەر فەرهەنگ و پێناسە دەروونی یەی سۆک موسەلەسێگ بوود دو سۆک تری دەسەڵات ئقتسادی و سیاسیە.

ئێمە وە درێژای بێگانە کردنمان گەرد پێناسەی هویەتی دەسەڵات ئابووری و سیاسیش وە پێمان سەننە.یانی لە ژێرخان ئابووریمان بێبەش کریایمنە و دەسەڵات سیاسی و حوکمرانیش وە پێمان سەنریاس. مێژووی کرماشان وە تایوەت لە دەوەری قاجار تا ئیسە یە وە تەمامی نیشان دەی.

دەسەڵات لە کوومەڵگا دو باڵ وەرچاو سیاسی و ئقتسادی دێرێ.

باشوور ڕووژهەڵات کوردستان وە ناوەندی کرماشان زەمانی تووش قەیران فەرهەنگی و زوانی بێ ک هەم دەسەڵات سیاسی و حوکمرانی لە دەسدا هەمیش دەسەڵات ئابووری یان ئقتسادی خوەی. یە بایس بێ ک هویەتیش تووش خەسار و ئاسمیلاسیوون بوود.

هەڵمەتێگ ئەڕا پاراستن فەرهەنگ و زوان وەرچەوە و بەردەوامە لە خەبات و چاڵاکی بێوچان خوەی وەڵام پرسیار سەرەکی یەسە ئایا ئەگەر زوان و فەرهەنگمان لە ناو کوومەڵگا زنیە بکەیم و بوینیمن مەردم فرەتر وەپێ قسە کەن و خوەشی توان دی تەمامە؟

واقعیەت یەسە ک ئەڕا ێ پاراستن زوان و فەرهەنگ ئێمە نیاز وە دەسەڵات سیاسی و ئابووری(ئقتسادی) دێریمن. زوانێگ ک دەسەڵات وە پشتی نەود تەنیا وە خەبات و چاڵاکی فەرهەنگی نیەپارێزرێد. یانی نەبۆن دەسەڵاتە ک بایس بوود فەرهەنگ و زوانیش بچوودە پەراویز

وە پێ ئێ ئستدلالە ئێمە بایە تەنیا لە حەوزەی چاڵاکی فەرهەنگی و خەبات و تێکووشان ئەڕا ێ زنیەو کردن زوان و فەرهەنگ نەمەنیمن و داخوازیەلمان لە ئاست فەرهەنگی باریمنە ئاست سیاسی و ئەڕا ێ خوەمان دیاریی بکەیم.

ئەڕا ێ ساڵیان ساڵ چاڵاکەیل حەوزەی کرماشان وئیلام تا ڵورسان وە پێ وەسەرهات ئێ بەشەیلە لە ڕۆژهەڵات کوردستان تا جایگ ک تۆەنستنە تەقەلا کردنە و لە وەراێوەر ئاسمیلە بوون و سرینەوە و نەمان هویەت کوردی لە کوومەڵگا وسانە تا ڕادەێگ جوبران خەسارەگانیش کردنە هەرچەن هێما لەی حەوزەیش کە وە ناو حەوزەی فەرهەنگی ناسیمنەی کەم و کوری فرەس. پاراستن دەسکەفتەگان و سەرکەفتن و پیشرەفت فرەتر تەنانەت لەی حەوزەیش بێ فکر و چارەی سیاسی ئمکان نەێرێ. کوومەڵگای ئێمروژ ئێمە دی جوور بیس سێ ساڵ پێش نیە و تا حەدێگ لەو وەزعیەت ئزتراری دەرهاتیە . هویەت کوردی گیان گردیە و پشت ڕاس کردیە.

دی جوور ساڵان پێش تولەکی و بێ ڕێزی کردن وە زوان کوردی وەی ڕاحەتیە نیە . تەنانەت دەس کەم گردنیشی گەرد وڵام کوومەڵگا ڕۆەڕۆ بوود و سەدان کەس لە فەزای مەجازی تا مدیاگان ترەک هەڵویست گرن و ئاگاداری دەن

حەوزەی سیاسەت باس لە حوکمرانی و بێ داخوازی سیاسی کەی .وە بێ دەسەڵات سیاسی وپشتوانەی ئابووری ئەو خەبات فەرهنگیەیش ک تا ئیسەیش کریاس ئمکان پاراستنی نیە.

چاڵاک کورد بایە بیر وە سیاسەت کوردی بکەد و یە بزانێ کە بێ دەسەڵات سیاسی و حەوزەی حوکمرانی و دەسەڵات ئابووری داهاتووئێگ ئەڕا مان نیە و تەمام تەڵاشەگان پیشتەریش لە مەترسی لە کیس چوون قەرار گرن.

بایە وە فورم قووڵێگەو وە پێ فکربکەیمن ک چۆ تۆەنیمن بوون کوردیمان بپارزیمن و لە خوەمان بپرسیم ئایا ئەگەر کیان و خاک کوردی و دەسەڵات کوردی لە سەر ئەو خاکە نیاشتۆمن ئمکان دێرێ دەوام باریمن و بمەنیمن. ئایا ئەگەر سەروەری سیاسی نیاشتۆمن و ئختیار سەروەت و سامان خوەمان وە دەسمان نەود سەر وە کوورەو دەرتێەریمن.

واقعیەت یەسە ئمکانێ لە حەد مەحاڵە ک ملەتێگ کە خاون دەسەڵات سیاسی و ئقتسادی خوەی نەود بەردەوام بوود و سەربکەفێ .وەی خاتر لازمە ئێمە بیر وە ئەندیشەی سیاسی بکەیم و هاوکات ک حەوزەی خەبات فەرهەنگی چاڵاکە و تێکووشانمان بەردەوامە لە ئەندیشە و بیر و حزر سیاسی غافل و کەمتەر خەم نەویمن .

شعر و پەخشان گرینگە ،فەرهەنگ چاڵاک و زنی بناغە و بنەوای هەست نەتەوەئی و هویەتە وەڵام ئەڕا ێ بەردەام بوونێ پێویست وە ئەندیشەی سیاسی ڕووشنێگە ک دەسەڵات سیاسی و ئقتسادیمان وە ڕووشنی شێەو بکەی و داهاتوومان دیاری بکەی.

ئێ بابەتە سەرەتا وە گەرد ئاماژە وە ڕوداوەیل چەن مانگ وەڕین و جەنگ ئمریکا وئسرائیل گەرد کومار ئسڵامی ئێران دەس وە پێ کریا و لە کوبەندیش دوارە تیەدە سەر ئێ مەسەلە ک زەروورەت شووناس سیاسی کومەڵگای ئێمە ڕوەرو بوونمانە گەرد ئێ ڕوداوەیلە ک ئەگەر ئامادەیان نەویمن تۆەنێ کارەسات ترەکێگ ئەڕا مان دوروس بکەی و بوونمان و ئەوەی ک تا،ئێرەنگەیش وە دەسهات زانیمنەی بخەیدە مەترسی

شوونپای ئوستوورەی شاماران لە کوردستان و ڕەوایەت یارسان

سارۆ خوسرەوی

ڕەوایەت ئافراندن دنیا و پەیوەندی تەنگاوتەنگ ئنسان کورد وەگەرد سروشت و گیاندارەیل لە کوردستان وەیەردە، حکایەت لە فرە نماد، ئەفسانە و ئوستووره دێرن کە پەیوەستن وە ژیار و فەرهەنگ زنەیی کوردەیل.

وەگەرد ڕەیبون ڕووژگار، فرەیگ لە ئەفسانە و ئوستوورەیل کوردستان وە مەمەر نادیار لە تاریکخانەی دیرووک پەنهان مەننە و لە ڕۆ ساختار و گەوهەر ماناوە شیکاری و مینەوانی لەسەریان ئەنجام نەیریاس.

ئوستوورەی شاماران، کە نماد خوداوەند زانایی و پارێزەر ڕاز پەنهانە، چۆکە سینە وە سینە ڕەسیيەسە ئیمە، شیکاریی دیرووکی لەبانی ئەنجام نەگردێیە.

ئی ئوستووره کە دەور فرەیگ داشتێیە لە وێناکردن فەرهەنگ و شارستانیەت کوردەیل، جوور یە حکایەت سادە ڕەسیيەسە ئیمە و لایەنەیل پەنهانیی هەلاجی نەکریاس.

کوردەیل توانن لە ڕێ ڕاز و ڕەمز ئی ئوستوورەوە نۆن وە ئەوە بوەن کە کوومەڵگەی ئیمە لە وەڕین نووڕپنیان ئەڕا نزام ژیان و پەیوەندییان وەگەرد سروشت چە بییە و وە چ شێوەیگ لە زەمانەیل زۆ وەگەرد گیاندارەیل هەڵسوبنیش کردنە.

مار، لە باوەڕ نیشتەجەیل ناوین دو ڕووبار (بەینەلنەهرین) و زاگروس و هەرلێوا لە فەرهەنگ فرەیک لە مەردمەیل دنیا جوور یە گیاندار بێدەنگ، وریا و نماد کیشکچی دار و درەخت ناسریاس. چۆکە مار ئەڵقە داسە دەور دار و لەوروە هووشی وە گشت چشتێکەو بییە. درەخت وە مدوو ئەوەیگە داێم سەوز بوود، ئشارەس وە هەرمان و وەردەوامیی ژیان.

ئەڵقەخواردن مار وە دەور دار سەوز، یەکیکە وە نمادەیل گرنگ ئایین میترا. ئاوێتاربۆن مار و دار لە باوەڕ مێهرپەرەستی وە منای پاکی و نەمرییە.

لە دیرووک و فەرهەنگ کوردەیل، شاماران تا پلەی خوداوەنیەتی چییە. جوور خوداوەند زانایی و پارێزەر ڕاز پەنهان ناسریاس. هەر وەی مەمەرە ڕیشەی قۆل لەناو فەرهەنگ کورد داکوتاس.

شاماران لە کوردستان گەورە ڕیشەی هونەرییش داکوتاس. لەناو کارەیل هونەری جوور چنین و نەخش و نگار، ڕەنگدانەوەی فرەیگ دێرید. پەیکەر گەورەی شاماران لە شار مێردین باکوور کوردستان، شایەتی ئەڕا شوون و نۆن ئوستوورەی شاماران لە کوردستان دەید. ئوستوورەی شاماران، ڕاوهاتێگ ئەفسووناوییە، ئەمان لە ڕۆ دیرووکی و فەرهەنگییەو جوورێگە لە فامستن کوردەیل لە ناسنامە و شارستانییەت چەن هەزارساڵەی خوەیان.

لە کوومەڵگەی ئێزێدی، مار سییە نماد گیاندارێگ بمارکە، وەجوورێگ کە لەبان دەرگەی پەرستگەی لالش نەخش و نگار مارێگ سییە هەڵکەنیاس. هەرکەس کە چوود ئەڕا زیارەت لالش، ئەوەڵجار نەخش و نگار مارەگە ماچ کەید.

لە کوومەڵگەی یارسانیش، مار گیاندارێگ تایوەتە. لە ئەدەبیات ئەفسانەیی یارسان، پیر داووو کە یەکی لە ڕێبەرەیل نزام یارسانە، جارێگ چیەسە دنیای ماران تا لە کەژ و کۆە ئاگر بۆنێدەو. جیا لەوە یارسانییەکان ساڵانە نەزر شاماران کەن.

گرنگی ئوستوورەی شاماران لە کەڵامەیل یارسان جێ باس و سەرنجە.

بالۆل زانا لە سەدەی ئەوەڵ و دوێیم کووچی مانگی، ئەوەڵین زانای یارسان بییە کە وە شێوەی کەڵام لە دنیای دوون باس لە قەوای ماران کەید و ویشێد:

ئەو واتەی یاران، ئەو واتەی یاران
وە قانوون شەرت، ئەو واتەی یاران
چەندێ مەولا بیم گرتمان شاران
یارانم کەردن وە قەوای ماران

هەروەیجووره نەورۆز سۆرانی، کەسایەتی زانا و دیار یارسانی وەیجووره باس لە خەڵات شاماران کەید:

سێ نگین وەباڵ بازووی یارەوە
دا وە پەنج سەڕاف وە توومارەوە
ئاوەردەن نە سەمت بەڕ و بارەوە
کەردەن خەڵاتم وە شامارەوە

شاتەیموور بانیارانی، ڕابەر ئازادیخواز یارسان لە دو خشک شیعر، شاماران لە کەسایەتیی خوەی بەرجەستە کەید و وێشێد:

ئاراستە حوشمەت نە عام ئزمارم
بولبولم، گوڵم، ئاسام، شامارم

شاماران، ئوستوورەی دێرین کوردەیلە و نماد و ڕاز و ڕەمز دنیای ئی ئەستوورە، ئەوە ئەڕا مان ڕووشنەو کەید کە کورد لە وەڕین، جوور ئسان خاون هەست و هووش، ئەویندار سروشت بییە و قەیر ژینگە و گیاندارەیل زانستێیە.

شاماران، نیمەی ئەنامی ئافرەتە و نیمەکەی تری مارە. وەی ئاوێتارییە لەناوین ئافرەت و مار، توانیم نۆن وەو ڕاسییە بوەیم ک ئنسان کورد لە وەڕین گیاندار و سروشت وە بەشێگ لە خوەی زانستێیە و هورمەت ئەڕا یان داناس.

نیشتەجیەیل زاگروس لە ڕووژگارەیل وەیەردە لەسەر ئەو باوەڕە بینە کە مار ناود توخنی بکەفی یان ئازاری بییەی، چۆکە ئی گیاندارە مەمەر ئارامی و ئاسایش ژینگەس.

لەناو کوردەیل خوراسان و کرماشان ، فرە کەس ناویان شامارە. لە سەحنە و سەرپێڵ زەهاو کرماشان تەپە و شوونەوار وە ناو شامار هەس. لە دینوەریش ئاواییگ ناوی شامارە. ئیە ئەو ڕاسییە ئەڕا مان دەرخەی کە ئوستوورەی شاماران لە دڵ کوردستان سەرهەڵداس و کورد خاون ڕاسەکانیی ڕەوایەت شامارانە.

سەرچاوەکان:

١. رمضانی، کمال. شاماران در فرهنگ فولکلور کردستان. کرمانشاه: انتشارات طاق‌بستان، ١٣٩٨.
٢. سورانی، نوروز. دفتر دیوان نوروز سورانی (کلام‌های آیین یاری)، به تصحیح سید فریدون دانشور.
٣. تیمور بانیارانی. کلام‌های یارسان - بخش ذات دانایی شاماران.
٤. صفی‌زاده، صدیق. دانشنامه یارسان - درباره پیرداوود و نذر شاماران و مار سیاه در معبد لالش.
٥. گیلگمش. حماسه گیلگمش، ترجمه احمد شاملو / داوود منشی‌زاده - بخش دزدیده شدن گیاه جوانی توسط مار

ئەوین هەرمان

✍ کاوە خوسرەوی

لە پێچ و پەنای چەپەڕێیەیل ژیان
هێزێگ دەسم گرێد
تا بێسەروشوون نەچم،
تا هەڵەتەیل بێکەسی
لە خوەیانا گومم نەکەن.
ئەو هێزە ئەوینە
ئەوین پیرووز پرشنگدارێگ
جوور خوەرهەڵات دڵنیایی
جوور تریفەی مانگەشەوەیل
بنار سەخت سەفەرەیل دۆر.
ئەوینێگ، ئاه .. ئەوینێگ
ک موور دڵنەوایی لە سەر پەڕەی دڵم کوتاس
سوومای چەوەیلم وەرەو ئاسوو هەرمان
دڵنیاترەو کردێیە.
هێز ئەوینێگ
ک وێنەی تاڵ تاڵ گیس خوەر
خوەی پێچایە لە دەور دار بەرز زنگانی.
هێز و ئەوین
ئشق و زنگانی
بێ باوش نیشتمانم
وردە لم بیاوانێگن
لە ناو گەردەلۆل سەرگەردانێگ
ک چەو سەوز ژیان
وەیلان شوون و هەتەریانە

ZAGROS

Publishing by Democratic Party of Iranian Kurdistan

NO: 9 27 September 2026

www.kurdistanmedia.com
info@kurdistanmedia.com
www.kurdch.tv
Yahsat @ 52.0 East . Frequency : 11420
Polarisation : Vertical
Symbol Rate : 27500 . FEC 3/4

Eutelsat 8 West B at 8.0 . Frequency: 11637
Polarisation: Vertical . Symbol Rate: 27500

میلوودیەیلێ هاوبەش لوڕی – لەکی وکوردی،

پێلێگ بتەون ئەڕا پەیوەندی فەرهەنگی و یەکاگیریمان

سەردار زەنگنە

مووسیقی لوڕی ولەکی و کوردی وە مدووی نزیکایەتی زووانی و فەرهەنگی و جوغرافیایی و تەنانەت یەکبوونێ بنچینە و ڕەگەز، خاڵەیلێ هاوبەش فرەێگ دێرن .

فرەێگ لە مێلوودی وئاوازەیل لە ناو گۆرانیەیلێ کوردی ولەکی و لوڕی هاوبەشن تەنیا برێگ شێعرەیل و زاراوەگەیان فەرخ دێرێدوجیاوازە.

لێرە ئشارە وئاماژە کەمە چەندین مێلوودی هاوبەش:

گۆرانی "بزەڕان" کە سەرچاوەی لەناو دڵێ خەڵکێ لەکە لە لایەن فرەێگ لە هونەرمەندەیل کورد و لوڕ خوەنریایە چۆ نەمر ماموستا «سەباح هەورامی» و «حوسێن سەفامەنش» و «فەریبرزنامداری »و «حەسەن حەیاس » و هونەرمەندەیلێ لوڕ چۆ: نەمر ماموستا« عەلیڕاس کەماڵوەند» و ماموستا «ئیرەج ڕەحمانپوڕ »و «فرەج عەلیپوڕ»و ...

بزەڕان وە واتا و معنای "بژەن"لە کوردی و وراێوەر "بنواز"لە فارسی تێ کە مەبەست ژەنینێ سازێگ وە پەیێ هەل ومەرج دڵتەنگی ،کۆچ وبارێ دۆس و...

بزەڕان لەکی _نەمر ماموستا «ڕەزا سەقایی»:

گڕە گرتمە چی دارێ بەلی
مەرعلاجم کەیێ دت بیرەنوەنی
بزەڕان ئەی بزەڕان یەکێ پیریمە
یە قاسدەکەی دۆسێ دیریمە
شابەیت(بیت اصلی وتکرار):
*بزەڕان ئەی بزەڕان بوور عەزیزەکەم
میوەی ڕەنگاڕەنگ سەر پائیزەکەم
یا
*بزەڕان ئەی بزەڕان بزەڕانمە
ماڵێ دۆس بار کرد پا بڕانمە

بزەڕان لوڕی خوڕموە _ نەمر ماموستا «عەلیڕاس کەماڵوەند»:

گڕان گرتمە چی کوهنە دارێ
مەگەر کوورم کەیێ سەوزەی نازارێ
هەرکەسێ بۆشێ غریبی خاسە
بێ شک وگمان خودا نەشناسە
*بزەڕان بزەڕان شەوەل تاریکە
یەێ دۆسێ دارم کەمەر باریکە
بزەڕان بزەڕان بزەڕانمە
ئەڕا دۆسەکەم لا بڕانمە
یە دوما دۆسە شەوگڕانمە

بزەڕان لوڕی _ هونەرمەند مەرحووم« موومنعەلی جەوزی پوڕ» ناسریا وە(موومە):

هەرکەس دۆسێ خۆی، دۆسێ من جیاس
چەمەل دۆسێ من بێ سورمە سیاس
*بزەڕان بزەڕان شەوەل تاریکە
یەێ دۆسێ دارم قەدش باریکە

___

بزەڕان کوردی کرماشانی(کوردی خوارین) - «فەریبرز نامداری»:

ئیمشەوله بەختم مانگ ئاخڵ دایە
ئوشن سەوزەگیان کشگچی نایە
*بزەڕان بزەڕان بزەڕانمە
ماڵێ دۆس بارکرد پا بڕانمە
ماموستا «حەسەن حەیاس»:
کەمووتەریش نیم بفڕمە ئاسمان
بنیشمەو لە بان قاپیەگەی ماڵدان
کەمووتەریش نیم بەم لە شەقەی باڵ
پەیجوورد بکەم کوچە و ماڵ وە ماڵ
*بزەڕان بزەڕان بزەڕانمە
دۆسم بار کردێە و گڕ گڕانمە

___

بزەڕان هەورامی -- نەمر ماموستا «سەباح هەورامی»:

ورزە با بێلمێ سەیرانی وێما
ئێ دنیا تاسەر مەدیانێ پێما
یاڕەب جە دیدەم دوورم نەگری ساتێ
نەک بەئاهو من سۆچۆ وڵاتێ
نە جای دەسم هەن نەجای دەسەڵات
هەر ئینە خاسە بار کەرۆە وە لات
ئارزۆی ئازیز وەنەم سەر داوە
لەحوجرەی دەروون ئایر وەرداوە ...
*بزەڕان بزەڕان شەو زڕانمە
ماڵی لەیل بار ئەکا پا بڕانمە

زاراوەی لەکی وەمدووی نزیکی لە لوڕی و هەورامی و کوردی خوارین، توەنستێە چۆ پێلێ پەیوەندی و ارتباطی ماوەێن لوڕستان و باقی ناوچەیل کوردستان بمینێ و فرەێگ لە گۆرانیەیل هاوبەش وەڕاسی لێ زاراوەی زەنگین و دەوڵەمەنە سەرچاوە گرێد.

گۆرانی" سەوزە سەوزە"یەکێگ تر لەو مێلوودیەیلێ هاوبەشەسە کە فرەێگ لە هونەرمەندەیل کوردولوڕولەک خوەنینەسێ و لە جەمەیلێ شادی و سوڕ و زەماوەندەیل پێشکەش خەڵک بوە.

سەوزە سەوزە لەکی - زنە یاد ئوستاد «حوسێن فرەجی»:

هەر کل کلت بی بوور تا کلت کەم
ڤە باوان مەچی دەس وە ملت کەم
فدای باڵات بام سەوزە نازارم
منم ئەسیرت مەکە ئازارم
* ئای سەوزە سەوزە سەوزە گیانەکەم
ئاخ دتێ سەوزە شەو مێمانەکەم*

___

سەوزە سەوزە کوردی سۆرانی_هونەرمەند نەمر «تاهیر خەلیلی»:

بۆکان چەند خۆشە باغی میرئاوە
شوێنەکەی زیرەک دەست لێ نەدراوە
ئەی داد و بیداد موبتەڵای دەردم
کەلاوە نشین و هناسە سەردم
لێرە مەمنێژن خاکەکەی سوورە
بمبەن بۆ بۆکان ناوم مەشهوورە
*ئاخ سەوزە سەوزە سەوزە ماڵەکەم
بێ تۆ وێرانە ماڵ و حاڵەکەم*

___

دەیان مێلوودی تر هەن کە لە ماوەێن مووسیقی کوردی و لوڕی و لەکی مشترک و هاوبەشن.

ئەڕا یەگ بابەتەگە فرە درێژ نەود و خوێنەرەیلیش بێ تاقەت نەون، لێرە چۆ نموونە تەنیا وە ناو چەن گلەترمێلوودی هاوبەش ئاماژە کەم چۆ:

لەرزم لەرزانە _ کەپۆ سلێمانی _ مەریەم مەریەم -- ئامان میم گورجی _ئەرێ باڵا بەرز و...

بێجگە مێلوودیەیلێ هاوبەش، کوردو لوڕولەک فرە لە ئامرازەیل مووسیقی چۆ ساز و دهۆڵ و دووزەلە و شمشاڵ و... هاوبەش دێرن.

لە لایەن پۆشش و جل وبەرگیش لە کڵاش و شاڵ و کوڵەنجەو سەروەن گوڵوەنی و... هاوبەشن.

گشتمان لە زاگرۆسێ زەڕخیزو دەوڵەمەن ژیەیمن و تەنانەت ئەگەر هەڵگەردیمنەو سەر ڕفرنس وبەڵگەیلێ تاریخی کە لێرە مەجاڵ شیەوکردن و باسێ نییە وە پێچەوانەی پروپاگەندا و تبلیغات ئاژاوەچیەیل و دژمنەیلمان، ئیمە خاوەن ڕیشەی هاوبەشیمن.

وە ئمێد یەگ ڕۆڵەیلێ دڵسۆز زاگرۆس مینەێ خاڵەیلێ هاوبەش فرەترێگ بکەن و لە یەکاگیری و هاودەنگی زیاتر هورەو بکەیمن